

Albert Hourani

**ISTORIA
POPOARELOR
ARABE**

Cu o nouă prefată și postfață de Malise Ruthven

Traducere de Irina Vainovski-Mihai

Cuprins

<i>Listă hărților</i>	7	
<i>Prefață</i>	9	
<i>Prefață (2012) (Malise Ruthven)</i>	11	
<i>Mulțumiri</i>	17	
<i>Nota autorului</i>	18	
<i>Nota traducătorului</i>	19	
<i>Prolog</i>	21	
Partea I		
<i>Crearea unei lumi (secolele al VII-lea - al X-lea)</i>		
<i>Capitolul 1.</i>	O nouă putere într-o lume veche	27
<i>Capitolul 2.</i>	Formarea unui imperiu	39
<i>Capitolul 3.</i>	Formarea unei societăți	52
<i>Capitolul 4.</i>	Cristalizarea islamului	69
Partea a II-a		
<i>Societățile arabo-musulmane (secolele al XI-lea - al XV-lea)</i>		
<i>Capitolul 5.</i>	Lumea arabo-musulmană	87
<i>Capitolul 6.</i>	Zona rurală	99
<i>Capitolul 7.</i>	Viața orașelor	108
<i>Capitolul 8.</i>	Orașele și conducătorii lor	125
<i>Capitolul 9.</i>	Căi ale islamului	139
<i>Capitolul 10.</i>	‘Ulama și cultura lor	148
<i>Capitolul 11.</i>	Direcții de gîndire divergente	159
<i>Capitolul 12.</i>	Cultura de la palat și cultura populară	172
Partea a III-a		
<i>Perioada otomană (secolele al XVI-lea - al XVIII-lea)</i>		
<i>Capitolul 13.</i>	Imperiul Otoman	187
<i>Capitolul 14.</i>	Societățile otomane	204
<i>Capitolul 15.</i>	Schimbarea echilibrului de putere în secolul al XVIII-lea	218
Partea a IV-a		
<i>Epoca imperiilor europene (1800-1939)</i>		
<i>Capitolul 16.</i>	Puterea europeană și guvernele reformiste (1800-1860)	231
<i>Capitolul 17.</i>	Imperiile europene și elitele dominante (1860-1914)	242

Capitolul 18. Cultura imperialismului și reforma	258
Capitolul 19. Apogeul puterii europene (1914-1939)	270
Capitolul 20. Noi moduri de viață și de gîndire (1914-1939)	284
Partea a V-a	
<i>Epoca statelor-națiuni (începînd cu 1939)</i>	
Capitolul 21. Sfîrșitul imperiilor (1939-1962)	301
Capitolul 22. Societăți în schimbare (anii '40 și '50 ai secolului XX)	316
Capitolul 23. Cultura națională (anii '40 și '50 ai secolului XX)	329
Capitolul 24. Apogeul arabismului (anii '50 și '60 ai secolului XX)	338
Capitolul 25. Unitatea și dezbinarea arabe (din 1967)	349
Capitolul 26. O neliniște a spiritelor (din 1967)	363
Postfață (2012) (<i>Malise Ruthven</i>)	383
<i>Hărți</i>	413
<i>Familia Profetului</i>	437
<i>Imam-ii šiitî</i>	438
<i>Califii</i>	439
<i>Dinastiile importante</i>	441
<i>Familiile domnitoare în secolele al XIX-lea și XX</i>	442
<i>Hashimiții</i>	444
<i>Note</i>	445
<i>Bibliografie</i>	453
<i>Index de termeni</i>	489
<i>Index</i>	493

Lista hărților

1. Regiunea prezentată în volum : principalele caracteristici geografice și denumirile utilizate în mod curent	414
2. Expansiunea imperiului islamic	416
3. Califatul 'abbasid la începutul secolului al IX-lea	418
4. Oriental Mijlociu și Maghrebul spre sfîrșitul secolului al XI-lea	420
5. Oriental Mijlociu și Maghrebul spre sfîrșitul secolului al XV-lea	422
6. Spania musulmană : i) Califatul umayyad ; ii) Reconquista creștină	424
7. Imperiul Otoman spre sfîrșitul secolului al XVII-lea	426
8. Expansiunea imperiilor europene pînă în 1914.	428
9. Acordul de după război, 1918-1923 : i) Acordul Sykes-Picot, 1916 ; ii) Mandatele	430
10. Partiția Palestinei : i) Planul de partiție al Comisiei Regale, 1937 ; ii) liniile de armistițiu, 1949, și ocupația israeliană, 1967.	431
11. Oriental Mijlociu și Maghrebul în 1988	432
12. Trasee de pelerinaj, sanctuare și centre de educație.	434

Partea I

CREAREA UNEI LUMI (secolele al VII-lea – al X-lea)

La începutul secolului al VII-lea apare o nouă mișcare religioasă la marginea marilor imperii, cel al bizantinilor și cel al sasanizilor, care dominau emisfera vestică a lumii. La Mecca, un oraș din vestul Arabiei, Muhammad a început să îndemne oamenii la o reformă morală și la supunere față de voința lui Dumnezeu, aşa cum era exprimată în ceea ce el și adeptii lui acceptau ca fiind mesaj divin revelat lui și apoi transcris într-o carte, Coranul. În numele noii religii, islamul, armate formate din locuitori ai Arabiei au cucerit țările îmvecinate și au întemeiat un nou imperiu, califatul, care a inclus o bună parte din Imperiul Bizantin și în întregime pe cel sasanid, întinzându-se din Asia Centrală până în Spania. Centrul de putere s-a mutat din Arabia la Damasc, în Siria, sub califii umayyazi, apoi la Bagdad, în Irak, sub 'abbasizi.

În secolul al X-lea califatul se destrăma, în Egipt și Spania apărînd califate rivale, dar unitatea socială și culturală care se dezvoltase în cadrul acestuia s-a menținut. O mare parte a populației devenise musulmană (adică adepti ai religiei islamului), chiar dacă se păstraseră și comunități iudaice, creștine sau de altă religie; limba arabă se răspândise și devenise mijlocul de transmitere a unei culturi care încorporase elemente din tradițiile popoarelor contopite în lumea musulmană și își găsea expresia în literatură, în sistemele juridice, teologice și spirituale. În diferite medii geografice, societățile musulmane și-au creat instituții și sisteme specifice; legăturile stabilite între țările din bazinul mediteranean și cele din zona Oceanului Indian au creat un singur sistem comercial, determinînd schimbări în agricultură și meșteșuguri și asigurînd condițiile de dezvoltare a marilor orașe, cu o civilizație urbană etalată prin clădiri realizate într-un stil arhitectural specific.

Capitolul 1

O nouă putere într-o lume veche

Lumea în care au venit arabi

Lumea lui Ibn Khaldun trebuie să le fi părut veșnică aproape tuturor celor care trăiau în ea, dar el știa că aceasta înlocuise una anterioară. Cu șapte sute de ani înaintea sa, țările pe care le cunoștea avuseseră un chip diferit sub stăpînirea „celor mai mari două puteri din acea vreme”.

Timp de secole, țările din bazinul mediteranean făcuseră parte din Imperiul Roman. Un mediu rural sedentar producea cereale, fructe, vin și ulei, iar comerțul se desfășura pe rute maritime lipsite de primejdii; în marile orașe, o clasă prosperă cu origini diferite își aducea contribuția la cultura greacă și latină a imperiului. Din secolul al IV-lea al erei creștine, centrul puterii imperiale s-a mutat spre est. Constantinopolul a devenit capitală în locul Romei; acolo, împăratul se afla în centrul tuturor manifestărilor de devotament și era un simbol al coeziunii. Ulterior, a apărut aşa-numita „diviziune orizontală”, care se va menține sub alte forme până în zilele noastre. În Germania, Anglia, Franța, Spania și nordul Italiei domneau regi barbari, chiar dacă exista încă un sentiment de apartenență la Imperiul Roman; sudul Italiei, Sicilia, coasta de nord a Africii, Egiptul, Siria, Anatolia și Grecia au rămas sub dominația imperială directă a Constantinopolului. În această formă restrânsă, imperiul era mai mult grec decât roman. (În ultimele sale perioade este numit mai curind „bizantin” decât roman, după numele anterior al Constantinopolului, Bizanț.) Împăratul domnea prin intermediul demnitarilor vorbitori de greacă; marile orașe din estul Mediteranei, Antiohia, în Siria, și Alexandria, în Egipt, erau centre de cultură greacă și furnizau serviciului imperial membri ai elitelor locale.

Avusese loc și o altă schimbare, mai profundă. Imperiul devenise creștin, nu doar printr-un edict al suveranului, ci prin convertiri la diferite niveluri. Majoritatea populației era creștină, deși filosofi pagini au predat la școlile din Atena până în secolul al VI-lea; în orașe locuiau comunități de evrei, iar amintirea zeilor pagini încă bântuia în templele transformate în biserici. Creștinismul a conferit o nouă dimensiune devotamentului față de împărat și, pentru culturile locale pe care le stăpinea, un nou cadru de manifestare a unității. Idei și imagini creștine erau exprimate în limbile literare ale diferitelor regiuni din imperiu, ca și în orașele grecești: armeană în estul Anatoliei, siriaca în Siria, copta în Egipt. Mormintele sfinților și

alte locuri de pelerinaj trebuiau să păstreze, într-o formă creștină, credințele și practicile unei regiuni.

Instituțiile de autoguvernare ale orașelor grecești dispăruseră odată cu extinderea birocrației imperiale, dar ierarhii puteau asigura conducerea locală. Cînd împăratul părăsea Roma, ierarhul orașului, papa, putea exercita autoritatea într-un mod pe care nu l-ar fi putut face patriarhii și episcopii din orașele Imperiului Roman de Răsărit; aceștia se aflau într-o relație strânsă cu conducerea imperială, dar puteau exprima totuși sentimentele și puteau apăra interesele locale. La rîndul lui, pustnicul sau sfîntul făcător de minuni, trăind la marginea unui oraș sau a unui sat din Anatolia ori Siria, acționa ca mediator în dispute sau ca purtător de cuvînt al populației locale, iar călugărul din deșertul egiptean oferea un exemplu de viață diferită de cea a lumii urbane seculare. Pe lîngă Biserica Ortodoxă oficială au apărut altele, care difereau de aceasta prin doctrină și practici și care exprimau loialitățile și opoziția resimțite față de autoritatea centrală de cei a căror limbă era alta decît greaca.

Principalele diferențe doctrinare priveau natura lui Hristos. În 451, Sinodul din Calcedon definise cea de-a doua persoană a Trinității ca avînd două naturi, divină și umană. Aceasta a fost formularea acceptată de principalii reprezentanți ai Bisericii, fie ei din Est sau din Vest, și susținută de autoritatea imperială. Abia mai tîrziu, treptat și în special pornind de la problema autorității, apare o divizare între Biserica din teritoriile bizantine, Biserica Ortodoxă Orientală, cu patriarhii săi în fruntea ierarhiei de preoți, și Bisericile din vestul Europei, care acceptau autoritatea supremă a papei de la Roma. Existau totuși comunități care considerau că Hristos are o singură natură. Aceasta, doctrina monofizită, era împărtășită de Biserica Armeană din Anatolia, de majoritatea creștinilor egipteni (cunoscuți drept „copți”, de la numele antic al Egiptului) și de mulți dintre creștinii indigeni din Siria, vorbitori de siriacă (cunoscuți ca sirieni ortodocși sau „iacobiți”, de la numele celui mai important teolog al lor). Alții au separat mai categoric cele două naturi pentru a afirma întregul caracter uman al lui Iisus și au considerat Cuvîntul lui Dumnezeu întrupat în omul Iisus chiar de la conceperea lui; aceasta era doctrina celor cunoscuți în general ca nestorieni, de la numele unui gînditor identificat cu această doctrină; Biserica lor era cea mai importantă între comunitățile creștine din Irak, dincolo de frontierele estice ale Imperiului Bizantin. În secolul al VII-lea a apărut încă un grup, ca urmare a încercării de a ajunge la un compromis între poziția ortodoxă și cea monofizită: monotelitii, care susțineau că Hristos are două naturi, dar o singură voință.

La est de Imperiul Bizantin, pe celălalt mal al Eufratului, se situa un alt mare imperiu, cel al sasanizilor, a căror dominație se întindea de la actualul Iran și Irak, pînă în Asia Centrală. Ținutul numit astăzi Iran sau Persia cuprindea o serie de regiuni cu o cultură dezvoltată și orașe antice în care locuiau diferite grupuri etnice, despărțite unele de altele de stepă sau deșerturi, fără ape curgătoare mari care să le faciliteze comunicarea. Din cînd în cînd, locuitorii au fost uniți de dinastii puternice și trainice; ultima a fost cea a sasanizilor, a căror autoritate s-a întemeiat inițial pe popoarele persanofone din sudul Iranului. Lor le-a aparținut statul familial condus prin intermediul unei ierarhii de demnitari. Ei au încercat să ofere un fundament solid pentru unitate și loialitate, reînsuflând vechea religie a Iranului, asociată în mod tradițional cu Zoroastru. Potrivit acestei religii, universul era un cîmp de luptă între

spiritele bune și cele rele, sub autoritatea unei divinități supreme ; binele va învinge, iar bărbații și femeile care se remarcă prin virtute și puritate rituală pot grăbi victoria.

După ce Alexandru cel Mare a cucerit Iranul în 334-333 î.Hr. și a determinat relații mai apropiate dintre acesta și lumea mediteraneană, unele idei din lumea greacă s-au răspândit spre est, iar cele ale unui învățător din Irak, Mani, care încerca să includă toții profetii și învățătorii într-un singur sistem religios (cunoscut ca manihism), s-au răspândit spre vest. Sub sasanizi, învățăturile atribuite lui Zoroastru au renăscut într-un sistem filosofic cu un accent pronunțat pe dualitatea dintre bine și rău, cu un cler și practici formale de adorare : este ceea ce se numește mazdeism sau zoroastrism. Ca religie de stat, mezdeismul susținea autoritatea suveranului, considerat un rege drept, care menținea armonia între diferitele clase ale societății.

Capitala sasanidă nu era situată pe platourile Iranului, ci la Ctesiphon, în regiunea fertilă și intens populată din centrul Irakului, udată de Tigru și de Eufrat. Pe lîngă zoroastrieni și adeptii ai lui Mani, Irakul avea și creștini nestorieni, care jucau un rol important în instituțiile statului. De asemenea, regiunea era principalul centru de învățătură iudaică religioasă și un refugiu pentru filosofii pagini și savanții în științele medicale provenind din orașele grecești ale lumii mediteraneene. Circulau mai multe forme ale limbii persane ; forma scrisă utilizată în acea perioadă este numită *pahlavi*. O altă limbă răspândită pe atunci, atât în acea regiune, cât și în întregul Orient Mijlociu, era *aramaica*, înrudită cu ebraica și araba ; una dintre variantele sale se numește *siriacă*.

Cele două imperii cuprindeau principalele regiuni din emisfera vestică, în care existau atât viață sedentară, cât și o cultură de elită, dar spre sud, pe ambele coaste ale Mării Roșii, se aflau alte două societăți având o putere organizată și o cultură susținute de agricultură și de activitățile comerciale desfășurate între Oceanul Indian și Mediterană. Una dintre aceste societăți era Etiopia, un vechi regat având ca religie oficială creștinismul în varianta sa coptă. Cealaltă era Yemenul din sud-vestul Arabiei, un ținut cu văi montane fertile și care constituia totodată un punct de tranzit pentru comerțul pe distanțe mari. La un moment dat, miciile state din regiune au fost incorporate într-un regat mai mare, care a slăbit odată cu declinul comerțului de la începutul erei creștine, dar care a fost revigorat ulterior. Yemenul își avea propria limbă, diferită de arabă, vorbită în alte zone ale Arabiei, și propria religie : o mulțime de zei erau slujiți de preoți în temple, care constituiau locuri de pelerinaj, de aducere a ofrandelor și de rugăciune individuală, nu comunitară, fiind în același timp centre ale unor mari proprietăți funciare. În secolele care au urmat, influențele creștine și iudaice au pătruns, dinspre Siria, pe drumurile comerciale sau, dinspre Etiopia, peste mare. În secolul al VI-lea, un centru al creștinătății a fost distrus de un rege atras de iudaism, dar invaziile din Etiopia au readus unele influențe creștine ; atât bizantinii, cât și sasanizii fuseseră implicați în aceste evenimente.

Între cele două mari imperii din nord și regatele de la Marea Roșie se aflau altfel de ținuturi. În cea mai mare parte a Peninsulei Arabe se întindeau stepă sau deșerturi, cu oaze izolate, care dispuneau de suficientă apă pentru o agricultură sistematică. Locuitorii vorbeau diverse dialecte ale arabei și aveau moduri de viață diferite. Unii erau nomazi cu cămile, turme de oi sau capre, care foloseau resursele de apă limitate ale deșertului ; ei sunt cunoscuți în mod tradițional ca „beduini”. Alții erau agricultori

sedentari, care cultivau cereale sau palmieri în oaze, ori negustori și meșteșugari locuind în mici orașe comerciale; iar alții aveau multe alte moduri de viață. Raportul dintre nomazi și sedentari era precar. Deși erau o minoritate a populației, nomazii cu cămile, mobili și înarmați, îi dominau, alături de grupurile de negustori din orașe, pe agricultori și meseriași. Ei dominau și prin etosul curajului, al ospitalității, al loialității față de familie și al mîndriei față de strămoși. Nu erau controlați de o forță coercitivă stabilă, ci erau conduși de căpetenii în jurul căror se constituiau grupuri mai mult sau mai puțin durabile de susținători care își exprimau coeziunea și loialitatea în graiul strămoșilor comuni; asemenea grupuri sănătoase sunt numite de obicei triburi.

Conducătorii tribali își exercitau autoritatea din oaze, unde stabileau relații strînsse cu negustorii care străbăteau teritoriul controlat de trib. Dar, în oaze, alte familiile reușeau să impună un tip diferit de autoritate, prin puterea religiei. Religia păstorilor și a cultivatorilor pare să nu fi avut o formă precisă. Ei credeau că divinități locale, identificate cu corporile cerești, se întrupează în pietre, copaci și alte elemente naturale; credeau că spiritele bune și cele rele bîntuie prin lume sub forma unor animale; prezbîtorii susțineau că vorbesc în numele unei înțelepte entități supranaturale. Se presupune, pe baza practicilor identificate în Arabia de Sud în perioada modernă, că există credință potrivit căreia divinitățile sălășluiască intr-un sanctuar, un *haram*, un loc sau un oraș ferit de conflictele tribale, servind drept centru de pelerinaj, de sacrificiu, de întîlnire și arbitraj, păzit de o familie aflată sub protecția unui trib învecinat¹. O asemenea familie putea deveni puternică sau influentă prin utilizarea abilă a prestigiului religios al unui asemenea loc, a rolului de mediator jucat de acest loc în disputele tribale și a oportunităților comerciale pe care le oferea.

În secolele al VI-lea și al VII-lea, întregul Orient Mijlociu era marcat de numeroase schimbări. Imperiul Bizantin și cel Sasanid s-au implicat în războaie îndelungate care au durat, cu unele întreruperi, din 540 pînă în 629. Acestea au fost purtate în special în Siria și Irak; la un moment dat, armatele sasanide au ajuns pînă la Mediterană, ocupînd marile orașe Antiochia și Alexandria, ca și orașul sfînt, Ierusalim, dar, în anii '20 ai secolului al VII-lea, s-au retras din fața armatelor împăratului Heraclius. Tot pentru o anumită perioadă, puterea sasanidă s-a extins spre sud-vestul Arabiei, unde Yemenul slăbise în urma invaziilor din Etiopia și a decăderii agriculturii. Societățile sedentare din cadrul imperiilor își puneau multe întrebări despre sensul vieții și despre felul în care aceasta trebuie trăită, exprimîndu-le în limbile marilor religii.

Puterea și influența imperiilor au fost resimțite și în anumite părți ale Peninsulei Arabe, timp de multe secole păstorii arabi nomazi din nordul și din centrul peninsulei deplasîndu-se spre zonele rurale din regiunea numită acum, frecvent, Semiluna Fertilă: interiorul Siriei, ținutul situat la vest de Eufrat în sudul Irakului și regiunea dintre Eufrat și Tigru în nordul Irakului (Jazira) – toate cu o populație majoritar arabă. Ei au adus cu sine etosul și formele de organizare socială proprii. Unele dintre căpeteniile tribale își exercitau autoritatea din orașe situate în oaze și erau folosiți de guvernele imperiale pentru a-i ține pe ceilalți nomazi departe de așezările sedentarilor și pentru a strînge dările. Astfel, ei au reușit să-și creeze o organizare politică mai stabilă, precum cea a lakhmizilor, cu capitala la Hira, într-o regiune unde sasanizii nu își exercitau controlul direct, sau precum cea a ghassanizilor, dintr-o regiune

a Imperiului Bizantin. Cei din aceste state au dobîndit cunoștințe politice și militare și au fost deschiși ideilor și credințelor provenite din regiunile imperiale : Hira era un centru creștin. Din aceste state, din Yemen, ca și prin intermediul căilor comerciale străbătute de negustori, în Arabia pătrund informații despre lumea exterioară și cultura acestia sau despre locuitorii din alte zone. În oazele din Hijaz, în vestul Arabiei, existau meșteșugari, negustori și agricultori evrei, iar în centrul Arabiei, călugări și convertiți la creștinism.

Limba poeziei

Se pare că membrii triburilor de păstori aveau un sentiment tot mai puternic al identității culturale, manifestat prin apariția unei limbi poetice comune, cristalizată din dialectele arabe. Era o limbă cizelată, rafinată sub aspectul gramaticii și al lexicului ; ea a evoluat treptat, poate prin dezvoltarea unui anumit dialect sau poate prin contopirea mai multora. Era folosită de poeții din diferite grupuri tribale sau din orașe situate în oaze. Poezia lor s-a dezvoltat probabil pornind de la limba ritmată, rimată și elevată folosită în incanțări și vrăji, dar ceea ce ne-a parvenit nu este în nici un caz o formă primitivă : este produsul unei tradiții acumulate în timp, în care un anumit rol l-au avut nu numai adunările tribale și orașele-târguri, ci și curțile dinastilor arabe de la marginea marilor imperii, în special cea de la Hira, de pe Eufrat, expusă influențelor creștine și mazdeiste.

Convențiile poetice rezultate din această tradiție erau minuțioase. Forma poetică cea mai apreciată era oda, *qasida* – un poem de pînă la o sută de versuri, scris într-unul dintre metri acceptați și cu o singură rimă de la început pînă la sfîrșit. Fiecare vers era alcătuit din emistihuri : rima apărea în ambele emistihuri ale primului vers, apoi doar în al doilea emistih. În general, fiecare vers avea un sens unitar, iar ingambamentul total era rar ; însă acest lucru nu constituia un impediment pentru continuarea ideii sau a sentimentului de la un vers la altul, pe parcursul întregului poem.

Poezia nu era notată în scris, deși ar fi putut fi, deoarece locuitorii din peninsula cunoșteau scrierea : inscripțiile în limbile Arabiei de Sud au o vechime de secole. Cele mai vechi inscripții arabe, cu scriere aramaică, datează din secolul al IV-lea, iar ulterior a apărut și o scriere arabă ; în afară de aceste inscripții, scrierea trebuie să fi fost folosită și pentru activitățile comerciale pe distanțe mari, dar poemele erau compuse pentru a fi recitate în public, fie de către poet, fie de către un *rawi*, adică un recitator. Acest lucru avea anumite implicații : sensul trebuia transmis într-un vers, o singură unitate de cuvinte care putea fi înțeleasă de ascultători, iar fiecare recitare era un spectacol unic și diferit. Poetul sau acel *rawi* aveau libertatea de a improviza, dar în cadrul unor forme și tipare verbale acceptate, folosind anumite cuvinte sau combinații de cuvinte pentru a exprima anumite idei sau sentimente. De aceea, un poem putea avea mai multe versiuni autentice. Versiunile care ne-au parvenit au fost stabilite ulterior de filologi și critici literari care au avut în vedere normele lingvistice și poetice proprii perioadei lor. În acest proces este posibil ca ei să fi

introdus elemente noi în poeme, schimbînd limbajul pentru a-l adecva la ceea ce considerau ei a fi corect și chiar alcătuind *qasida* din fragmente mai mici. În anii '20 ai secolului XX, pornind de la aceste fapte incontestabile, doi savanți, unul britanic și altul egiptean, au emis teoria că poemele în sine au fost realizate într-o perioadă ulterioară; majoritatea celor care au studiat subiectul sunt acum de acord că, în privința conținutului, poemele provin din perioada cărora le este atribuită în mod tradițional.

Cercetătorii și criticii dintr-o perioadă ulterioară au făcut referire la anumite poeme, din mulțimea celor care au dăinuit, pe care le-au considerat exemple supreme ale poeziei arabe arhaice. Acestea au fost numite *mu'allaqat* sau „poemele suspenstate”, denumire ale cărei origine și sens rămîn neclare; Labid, Zuhayr, Imru'l-Qays și încă vreo șase erau considerați marii maeștri ai acestei arte. Poezia acestei perioade era privită în general ca un *diwan* al arabilor, o cronică a faptelor lor sau o expresie a memoriei lor colective, dar fără a nega amprenta puternică a fiecărui poet.

Ulterior, criticii și cercetătorii au convenit să identifice trei elemente în *qasida*, dar acest demers a fost menit doar să formalizeze o practică liberă și variată. Poemul începea de obicei cu evocarea locului în care se aflase cîndva poetul, care putea prilejui și evocarea iubirii sale pierdute; tonul nu era erotic, ci mai curînd o invocare a faptului că viața umană e trecătoare :

Se șterseră urme de vetre, popase, sălbatrice-s culmile Minei muntoase,
spălate de ape – a Ryanului urme, ca scrieri pe stînci, la iveală sănt scoase ;
se scurseră-asupră-le ani de cînd tribul plecat-a – luni sfinte și luni dușmănoase,
din plin dăruitu-le-au stelele ploaie – torente grăbite sau line prinioase
din norii noptateci ce-ntunecă zarea sau norii de zori, răspunzînd cu voci joase².

După aceasta, putea urma o călătorie pe cămilă, ocazie cu care poetul vorbește despre cămilă, peisaj și vînat și, implicit, despre felul în care își recîștigă puterea și încrederea de sine în urma confruntării cu forțele naturii. Poemul poate culmina cu o laudă adusă tribului poetului :

Strămoșii clăditu-ne-au cortul slăvit de gloriei – feciorii spre el a-nălța-se
cu fapte viteze – de rău apărînd ca buni cavaleri cu purtări priincioase :
sînt ploaie de primăveri celor sărmani, vădanelor sojii plîngîndu-și retrase
și sînt însuși neamul ! ferindu-ne-n veci de pizmă, neslavă, trădări ticăloase³.

Dincolo de laudă și de lauda de sine se întrezerăște uneori și un alt element, cel al limitelor capacitatății umane în fața naturii atotputernice :

De-acum mi-e de-ajuns greul vieții, căci 80 de ani sunt de-ajuns pentru a-ndestula-mă ;
știu tot ce e azi și ce-a fost înainte, dar orb sunt la cele ce voi plăti mîine vamă.
Văzut-am că moartea cu-orbire lovește : de n-a nimerit viața lungă se cheamă
și cel ce nu știe o lume să-mpace călcăt e-n picioare și colții-l destramă⁴.

Muhammad și apariția islamului

La începutul secolului al VII-lea exista atât o lume sedentară, care își pierduse din forță și din aplomb, cât și o lume care viețuia la frontierele primei și care se afla într-un contact mai apropiat cu vecinii de la nord, deschizîndu-se spre alte culturi. Întîlnirea decisivă dintre cele două lumi a avut loc la mijlocul acestui secol. A fost creată o nouă ordine politică ce a inclus întreaga Peninsula Arabă, toate teritoriile sasanide, ca și provinciile siriene și egiptene din Imperiul Bizantin; vechile frontiere au fost sterse și s-au creat altele noi. În cadrul acestei noi ordini, grupul dominant era constituit nu din popoarele imperiilor, ci de arabi din Arabia de Vest și, într-o mare măsură, de la Mecca.

Înainte de finele secolului al VII-lea, acest grup arab dominant își identifica noua ordine cu o revelație oferită de Dumnezeu lui Muhammad, un locuitor al Meccăi, printr-o carte sacră, Coranul: o revelație care le completa pe cele transmise anterior profetilor sau mesagerilor lui Dumnezeu și care crea o nouă religie, islamul, diferită de iudaism și creștinism. Crecetătorii au păreri diferite despre felul în care au apărut aceste credințe. Sursele arabe care relatează despre viața lui Muhammad și despre formarea comunității din jurul lui datează dintr-o perioadă ulterioară: primul biograf a cărui operă ne este cunoscută a scris abia la un secol după moartea lui Muhammad. Sursele scrise în alte limbi atestă pe deplin constituirea unui imperiu prin cuceririle arabe, dar ceea ce spun acestea despre misiunea lui Muhammad diferă de ceea ce spune tradiția musulmană, necesitatea studierii și discutării faptelor istorice nefiind încă epuizată. Pe de altă parte, se pare că există puține motive de a pune la îndoială faptul că textul Coranului, în substanță sa, este un document din Arabia secolului al VII-lea, chiar dacă și-a căpătat forma literară definitivă ceva mai tîrziu. Mai mult, există elemente în biografiile și istoriile tradiționale care nu par a fi inventate. Fără îndoială, asemenea scrieri reflectă încercările ulterioare de a-l adecva pe Muhammad modelului din Orientul Mijlociu de personalitate sacră și modelului arab de bărbat cu origine nobilă; de asemenea, acestea reflectă controversele doctrinare din perioada și locul în care au fost alcătuite – Irakul secolului al VIII-lea. Totuși, ele cuprind fapte despre viața lui Muhammad, familia și prietenii lui, care nu puteau fi născosite. De aceea, pare preferabil să urmăm relatările tradiționale privind originile islamului, chiar dacă demersul nostru este prudent. O astfel de abordare are un avantaj: atât timp cât o asemenea relatare și textul Coranului au dăinuit fără modificări substanțiale în conștiința și imaginația adeptilor religiei islamului, tratarea subiectului în acest fel permite înțelegerea concepției lor despre istorie și despre semnificația vieții umane.

Cea mai obscură parte a vieții lui Muhammad, după cum reiese din relatările biografilor lui, este cea din prima perioadă a vieții. Aceștia ne spun că Muhammad s-a născut la Mecca, un oraș din vestul Arabiei, probabil în 570 sau în jurul acestui an. Familia lui făcea parte din tribul quraysh, dar nu din cel mai puternic grup al acestuia. Unii membri ai tribului erau negustori și aveau înțelegeri cu triburile de păstori din jurul Meccăi, ca și relații cu Siria și sud-vestul Arabiei. Se mai spune că aveau legături cu sanctuarul din oraș, Ka'ba, unde erau păstrate chipurile divinităților locale. Muhammad s-a căsătorit cu Khadija, o negustoresă văduvă, și s-a ocupat